

VERTYBIŲ INTERNALIZACIJA KAIP KELIAS Į ESCHATOLOGINĘ PILNATVĘ MARIJOS PEČKAUSKAITĖS (1877–1930) KŪRYBOJE

Vaineta Juškienė, Vilija Ivanovienė
Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos M. Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos aksiologinės ir hodegetinės idėjos. Išryškinami neotomistinės etikos aspektai rašytojos požiūryje į žmogaus dorinimą ir jo rengimą eschatologinei pilnatvei. Dorybių ugdymas atsiskleidžia kaip svarbi tikėjimo prielaida. Dorybingumas žmogui atveria išlaisvinančios tiesos akiračius ir galimybę peržengti žemiškąjį netobulumą. Šiame kontekste aktualizuojama meilė, kaip fundamentali vertybė, turinti eschatologinį tęstinumą ir išliekanti dieviškosios amžinybės viltyje bei perspektyvoje. Svarbus vaidmuo M. Pečkauskaitės pedagoginėje koncepcijoje skiriamas asmens savirefleksijai, kuri įgalina savęs pažinimą ir adekvatų savo poelgių bei dvasinės kultūros vertinimą. Pristatoma eschatologinė laiko įprasminimo samprata, visas žmogiškąsias pastangas kreipianti amžinybės perspektyvos kryptimi.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, vertybės, ugdymas, Dievas.

Abstract

The article analyses axiological and hodegetic ideas by M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Aspects of neotomistic ethics in the writer's attitude towards human virtuousness and preparation for eschatological fulfilment are highlighted. Cultivation of virtues is revealed as an essential prerequisite to faith. Virtuousness reveals to people horizons of freeing truth and a possibility to overstep human imperfection. Love is actualised in this context as a fundamental value with eschatological continuity and remaining in the hope and perspective of divine eternity. An important role in M. Pečkauskaitė's pedagogical concept is assigned to personal self-reflection enabling self-knowledge and an adequate evaluation of one's actions and spiritual culture. Eschatological conception of the meaning of time, when all human attempts are directed towards eternal perspective, is presented.

KEY WORDS: Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, values, education, God.

Įvadas

Įvairių sričių mokslo atstovai, ugdytojai praktikai bemaž vieningai sutaria, kad tik auklėjamas žmogus tampa asmenybe, kuri geba veikti ir elgtis, paisydama aukščiausių vertybių, puoselėja adekvačius santykius su savimi ir aplinkiniu pasauliu, geba vertinti daiktus, žmones, įvykius pagal aukščiausius kriterijus. Tačiau daugelis šiuolaikinių moralės ugdytojų sutiks su tuo, kad auklėjimui mūsų šalyje skiriama nepakankamai dėmesio, neretai jį bandoma keisti įvairiomis mokymo ir mokymosi technologijomis, tam tikrų problemų sprendimo technikomis ar projektais, kurie dažnai nesusiję su pamatinėmis vertybėmis. Ugdytojai nepajėgūs ugdymo praktikoje veiksmingai spręsti daugelio šiuolaikinio pasaulio problemų: didelis savižudybių skaičius, įvairios jaunimo priklausomybės, didelis skrybų procentas, vartotojiškumas, ekologinis aplaidumas, naujos technologijos ir seksualinės revoliucijos, neigiamų jaunimo subkultūrų gausėjimas, visuomenės susvetimėjimas ir kt. Tai rodo, kad XXI a. – tai ne tik informacijos ir komunikacijos, bet ir dvasingumo menkėjimo vertybių krizės akivaizdoje amžius. Neretai pagrįstai šių problemų sprendimo būdų ir analogijų ieškoma įvairiapusėje užsienio šalių patirtyje. Tačiau šiame kontekste verta aktualizuoti ir mūsų šalies kultūrinį palikimą bei ugdomojo pobūdžio literatūrinio paveldo pamokas, kurios galbūt atrodo nelabai modernios, bet iš esmės siekia pačius giliausius žmogiškosios egzistencijos klodus.

Suprasdami šią problematiką ir ieškodami atsakymų į akseologinius ir hodegetinius klausimus, šiame straipsnyje žvelgsime į rašytojos, lyrinės psichologinės prozos pradininkės lietuvių literatūroje, vertėjos, pedagogės, labdarės, nacionalinio judėjimo dalyvės, visuomenės veikėjos Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos (1877–1930) raštus ir idėjas. Ši švietėja, žyminti perėjimą iš didaktinės, moralistinės į modernistinę, šiuolaikinę literatūros teologiją (Mikelaitis, 2012), vertinama kaip viena religingiausių XX a. pradžios lietuvių rašytojų ir viena žymiausių krikščioniškosios pedagogikos kūrėjų Lietuvos istorijoje. M. Pečkauskaitės kūrybos išskirtinumas, nulemtas jos dvasinės prigimties savitumo, pasireiškia aiškiomis ir konkrečiomis etinėmis nuostatomis, kurios ir lėmė tuometinių jos klausytojų dvasingumo puoselėjimą. Rašytojos idėjos turėtų sudominti kiekvieną, kuris bent šiek tiek dalyvauja formuojant žmogaus sielą, ją kreipiant Dievop. Praėjusio amžiaus romantikei, humanistei žemiškasis pasaulis buvo kelias į krikščioniškąjį ide-

alą, visiškai išsiskleisiantį eschatologinėje tikrovėje. Ji turėjo savą metodiką, kaip šio idealo siekti. Savo grožinėje kūryboje, pedagoginiuose straipsniuose, vaizdeliuose, laiškuose draugams Šatrijos Ragana kėlė šį tikslą žmogaus gyvenimui, nors grožinėje literatūroje jis konkrečiai neįvardytas, yra įvilktas į proziškojo meno rūbą ir beldžiasi į skaitytojų širdis, kviesdamas juos į ilgą, gana sunkią, tačiau prasmingą kelionę sielos išganymo, tikrosios laimės – eschatologinės pilnatvės link.

Šio straipsnio tikslas: atskleisti krikščioniškųjų vertybių internalizavimo aktualumą M. Pečkauskaitės kūryboje eschatologinės perspektyvos požiūriu.

Tyrimo objektas: krikščioniškųjų vertybių internalizavimo aspektas M. Pečkauskaitės kūryboje.

Darbo metodai: grožinės ir mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, sintezė, interpretavimas.

1. Neotomistinės etikos bruožai Šatrijos Raganos kūryboje

Nesiimdami perpasakoti gana įvairiapusiškai pristatytos ir išanalizuotos M. Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos biografijos (Daujotytė, 1997; Speičytė, Kvietkauskas, 2002; Žekaitė, 1984 ir kt.), vis dėlto galime prisiminti, kad šios rašytojos visuomeninės ir pedagoginės pažiūros formavosi sudėtingomis lietuvių tautai XIX a. pabaigos – XX a. pradžios sąlygomis. Gyvendama šiuo problemišku laikotarpiu, rašytoja savo kūryba ir veikla nesiekė išgarsėti ar realizuoti savo talento, bet, atsisakydama savo laimės, rūpinosi kitų sielomis, savo mokymą bei vertybes pagrįsdama praktiškai. Atsakydama į laikmečio iššūkius, kaip ir daugelis kitų to meto lietuvių rašytojų, pedagogų, Šatrijos Ragana vis labiau sekuliarėjančiame pasaulyje stengėsi atrasti religiją ir kultūrą siejančius elementus. Būdama viena aktyviausių JAV ir Vakarų Europoje kilusio „naujojo auklėjimo“ bei krikščioniškosios pedagogikos propaguotojų Lietuvoje, ji diegė praktiškai pažangias demokratines idėjas, kurios metė iššūkį oficialiai autoritarinei pedagogikai, kėlė religinio-dorinio auklėjimo uždavinius, krikščioniškųjų vertybių ugdymo klausimus. Šioms rašytojos pažiūroms didžiausią įtaką padarė Ciuricho profesorius F. W. Fiorsteris, dorinį auklėjimą susiejęs su religiniu ir savo idėjas patvirtinęs praktiškai.

Šatrijos Raganos pedagogikoje dorinimas – tai dorybių diegimas, apimantis dorinių savybių bucinimą, būdingą neotomistinei etikai. Svarbiausias

neotomistinės pedagogikos, įsivyravusios XVI a., tikslas – žmogaus dvasin-gumo ugdymas, jo rengimas amžinajam gyvenimui, kuris prasideda žemėje ir tęsiasi anapus. Jėzuitų mokyklos, kaip neotomistinės filosofijos idėjų reiškėjos, nemažai dėmesio skyrė intelektui – tai pagrindinė sąlyga pažinti dieviškąsias tiesas. Kartu iš pedagoginio akiračio neišleista ir dorovinio ugdymo svarba. Dievo pažinimas (proto lavinimas), neotomistų teigimu, tėra priemonė, siekiant pagrindinio tikslo, – pamilti Dievą. Kaip teigė žymiausias XX a. neotomizmo atstovas Europoje J. Maritainas, „svarbus vaidmuo tiek sielos, tiek kūno sklaidos požiūriu tenka proto ugdymui, nes pastarasis pajėgia harmonizuoti vidinius išgyvenimus ir santykius su aplinka“ (žr. Pukelis, 1998, p. 331). Protas tikrovės pažinimą siekia susieti su tiesa. Tačiau tokia tiesa žmogaus protui sunkiai pasiekiamo: „Ištikimybė protui verčia pripažinti, kad egzistuoja tai, kas nesuvokiama. Kartu visada lieka atviras kelias į tiesą, kuris leidžia ją įvairiopaip suprasti, o svarbiausia žinoti, kad yra tai, kas yra daugiau už žmogų, arba tai, ką religinė tradicija vadina Dievu. Valia apsisprendimo metu laisvę palenkia pažintajai tiesai: „Ir tiesa padarys jus laisvus“ (Jn 8, 32), t. y. nepriklausomus nuo objektų ar jų pateikimo, o galinčius save valdyti ir save turėti“ (Martišauskienė, 2004, p. 21). Tad transcendencija atskleidžia žmogaus galimybę būti save valdančiu bei save turinčiu, kitaip sakant, ontologinė tiesa pažinimo ir apsisprendimo metu atveria duris aksiologiniam santykiui su pasauliu. Asmuo, vienaip ar kitaip apsispręsdamas, realizuoja savo santykį su tiesa, kuri, veiksmui pasibaigus, išlieka žmoguje, sudarydama prielaidas jam tobulėti, tai yra įkūnyti žmogiškąją esmę. Tačiau daugelis edukologų pripažįsta, kad tokia autokreacija savaime nevyksta, tam reikia ugdymo. Ugdytojas iškelia naujas galias, bet ne diegdamas gatavus stereotipus, bet pažadindamas tai, kas jau slypi asmens prigimtyje.

2. Dorybių ugdymas kaip tikėjimo prielaida

M. Pečkauskaitės požiūriu, krikščioniškasis gyvenimo menas yra teologinių dorybių realizavimas, atsiskleidžiantis visų pirma per tikėjimą Jėzumi, ugdant protą, jausmus ir valią. Šios idėjos pagrindas glūdi Naujajame Testamente – pamatas dorybėms tarpti žmogaus širdyje yra tikėjimas: „Todėl parodydami visą stropumą, praturtinkite savo tikėjimą dorybe, dorybę – pažinimu, pažinimą – susivaldymu, susivaldymą – ištverme, ištvermę – mal-

dingumu, maldingumą – brolybe, brolybę – meile“ (2 Pt 1, 5–6). Tikėjimas, kaip pamatinis dorybių elementas, žmogaus gyvenime gali tapti veiklia meile: „Krikščionys turi tobulėti pažindami tikėjimą, kuris visiškai išsiskleidžia meilėje, gyventi pamaldžiai ir dorybingai, taip rengiantis pasitikti Dievo karalystę. <...> Tikėti reiškia išeiti iš savo susikurtos gyvenimo sistemos į kitą – dievišką sistemą, nes tikėjimas gimsta iš „kažko kito“ <...>, iš Dievo ir tai yra Jo dovana. Tikėti gali reikšti ir pajusti diskomfortą, kažką heterogeniško, tačiau, kas išlaiko išbandymus krizių akivaizdoje, lieka ištikimas Dievo pašaukimui ir išrinkimui. Tikėjimo ir dorybių praktikavimo dovana tikinčiajam yra malonė, nužengianti iš aukštybių“ (Ramonas, 2003, p. 20–29). Todėl tikėjimas, internalizuotas kaip vertybė, gali išvirtinti žmogaus sąmonėje ir transformuoti jo elgesį. Taip vertybė iš išorinio normatyvo tampa vidiniu elgesio stimulu ir jį reguliuoja.

Todėl ir M. Pečkauskaitė vis primena motinoms, kad remdamosi mintimi, jog religija padeda žmogui surasti idealų ir įkvepia jų siekti (Tjūnėlienė, 1996), jos turi ugdyti vaikų tikėjimą. Motinos uždavinys – įskiepyti vaiko širdyje meilės Dievui jausmą ir auklėti taip, kad šis būtų pamaldus. Pamaldžiu vadinamas tas, kuris noriai lanko bažnyčią ir dažnai eina sakramentų. Visi šie darbai turi išplaukti iš vaiko sielos gelmės ir paliudyti, kad jo širdis kupina Dievo malonės. Kaip ugdyti vaiko pamaldumą? Pedagogė pirmiausia pasitelkia motinos pavyzdį ir primena, kad vaikas pastebi karštą motinos maldą, tai krinta į jo sielos kertelę ir niekada visiškai neišnyksta iš atminties (Šatrijos Ragana, 2008). Patrauklus, užkrečiantis motinos pavyzdys – priemonė stiprinti vaiko pamaldumą. Kita vertus, M. Pečkauskaitė nurodo, kad tikėjimo reikia mokyti. Tas mokymas prilyginamas organizuotam dalykų mokymui mokykloje. Ji akcentuoja, kad reikia išnaudoti natūralias kasdienės vaiko gyvenimo situacijas. Savo pasakojimus apie Dievą, Jo galybę, gerumą motina turi susieti su kasdieniais įvykiais, gamtos reiškiniiais, šventėmis, pradėdama nuo matomo ir eidama prie nematomo. Vaiko malda turi būti visų pirma Dievo meilės išraiška, Dievo garbinimas, dėkojimas už malones, atsiprašymas už kaltes, nes meldamiesi mes artinamės prie Dievo, glaudžiamės prie Jo širdies (Šatrijos Ragana, 2008). Vis dėlto rašytoja įspėja, kad religiškai auklėjant vaikus reikėtų vengti formalizmo, kad nebūtų Dievas – sau, o gyvenimas – sau. Svarbu, kad vaikas gyvai jaustų Dievą, suprastų, jog kiekvienas žodis, darbas, žingsnis yra Dievo valios pildymas. Ji aptaria ir tai, kas vaiką stumia į formalizmą (Tijūnėlienė, 2000). Taigi svarbu mokyti tikro, nuoširdaus, nesuvaidinto,

nefariziejiško tikėjimo, kurio pavyzdys visų pirma būtų tas, kuris moko. Be tikėjimo į Dievą, tvirtina M. Pečkauskaitė, grožį užtemdo nedoras elgesys, todėl ji pateikė tikėjimo ir nedorybės akistatą, sunkumą tikinčio žmogaus akimis pamatyti klystkelį ir pripažinti jį kaip realų faktą. Blogis, buvimo beprasmybė ir nedorybių virtinė jos kūryboje kaip tik ir prasideda nuo netikėjimo (Mikelaitis, 2012), išryškindama tikėjimo būtinybę.

Daugelis teologų, filosofų tikėjimą vertina ir kaip apsisprendimo aktą, lemiantį aukščiausių vertybių pasirinkimą: „Dvasingumo turinį sudaro tiesos, gėrio, grožio vertybės. Visos jos įkūnija dvasiai būdingą transcendentinį santykį su tikrove (horizontalioji transcendencija), galima tik per visų kūno galių (vertikalią transcendenciją) sąlytį, t. y. žmogaus, kaip asmens apsisprendimą. Tuomet vertybių pasirinkimas ir jų internalizacijos lygis tampa dvasingumo vertinimo kriterijumi“ (Martišauskienė, 2004, p. 31). Šatrijos Raganos kūryboje išskyla aktualus pagrindinio pasirinkimo klausimas: žmogaus veiksmų moralumas pirmiausia priklauso nuo sąmoninga valia protingai pasirinkto objekto, t. y. kiek asmens veiksmas nukreiptas į tikrąjį gėrį. Čia asmenybės formavimuisi svarbus tampa pašaukimo klausimas, kaip nuostata savo gyvenimą skirti galutinio tikslo padedančioms siekti vertybėms. Rašytojos kūryboje matome tipišką ugdomojo veikimo kreivę: skatinama pamąstyti apie veiksmo dvasinį atpildą, taip nubrėžiant dvi poelgio gaires – egoistinę ir altruistinę. Galiausiai matome dorinio akto rezultatą, aukštesnę, sudvasintą savigarbos pakopą (Mikelaitis, 2012). „Žmogus Šatrijos Raganos kūrinuose yra ne pasyvus, o dvasiškai aktyvus – alkstantis ryšio su Dievu, kaip su Tiesa, kenčiantis dėl gyvenimo netobulumų ir atotrūkių. Į pačią pasakojimo struktūrą įvedamas autorės – pasakotojos santykio su Dievu atspindėjimas“ (Jonušas, Jonušienė, 2004, p. 98). Šiame santykiuje regime sąmoningą asketiško gyvenimo pasirinkimą: tik laisvai įsipareigojęs laisvai pasirinktai askezei žmogus gali įprasinti trumpą gyvenimo akimirką. „Atsižadėjime, galbūt kaip tik atsižadėjime Marija – Šatrijos Ragana – jautė, kad yra „kaži kas didelis, kaži kas aukštas, gražus“. Asketiškai aukšto gyvenimo iliuzija iliuzijų neturinčiame gyvenime“ (Daujotyte, 1997, p. 40). Ugdytoja nepripažįsta pasotinančios žemiškosios laimės galimybės, ji nesileidžia sugundoma žemiškosios laimės paneigti laisvę, o „visos jos laisvės formos susijusios su pareiga ir pasiaukijimu“ (Daujotyte, 1992, p. 92). Tai laisvė, kaip teigia žymus prancūzų filosofas P. Rikioras, paremta viltimi, laisvė, teigianti save nepaisant mirties ir norinti neigti mirtį nepaisant visų mirties ženklų (Rikioras, 1989). Išties, „išmintingi

Šatrijos Raganos doroviniai pamokymai liktų panašūs į stoikų ar Renesanso teorijas apie gyvenimo meną, jei nebūtų peržengiama tvarkingai surikiuotų taisyklių riba, realizuojamas krikščioniškasis „perviršio“ (terminas, naudojamas J. Ratzingerio) principas. Kelias į save ir tikrąjį gyvenimą įveikiamas tik prarandant save, peržengiant taisykles, viršijant formalųjį teisumą, patiriant krikščioniškosios meilės beatodairiškumą, dalijant save dėl kitų. Šis pasiaukojimo proveržis ženklus ir Šatrijos Raganos veikloje, ir kūryboje“ (Mikelaitis, 2012, p. 124). Dorovingumas be aukos perviršio lieka uždaras ir stumia į egoizmą, nes tik „kryžius turi tos jėgos kelti žmogų viršum tikrenybės ir, mokydamas jį dvasiškai sunaudoti skausmą, parodo sopulingo žmogaus būvio tikrąją prasmę. Dėl to ir tikroji meilė yra reikalinga tikėjimo, kad įstengtų tikrai gelbėti“ (Jonušas, Jonušienė, 2004, p. 96).

Dažnai rašytojos cituotas prof. F. V. Fiorsteris priduria, kad „joks dorovės įstatymas nemoka žmogaus sielą taip prakalbinti jos pačios kalba, kaip krikščionių religija, joks įsakymas nepajėgia taip sujungti paklusnumą su laisvumu, „mirk“ su „būk“, auką su atsikėlimu. <...> Religiškas etikos pagrindimas yra daug pažangesnis už pliką natūralinės dorovės mokslą, nes moka paviršutinį įsakymą perkelti į asmeninį gyvenimą, ir dėl to apgali tai, ką Paulius vadina „įstato vergove“, ir dėl ko kaip tik stiprios individualybės žmonės nepasiduoda dorovės įtakai“ (Šatrijos Ragana, 2010, p. 17). M. Pečkauskaitė, rašydama apie Elzbietos Leseur gyvenimą, kaip ugdomąjį pavyzdį tikintiesiems, pabrėžia, kad ši moteris nebuvo nei vienuolė, nei didelė asketė, nei atsiskyrėlė, o paprasta namų šeimininkė, tačiau „jos gyvenimas aiškiai rodo, kad jei tik norime, ir prašome Dievo malonės, galime visur, kiekvienoje profesijoje, kiekvienoje vietoje, kiekviename luome gyventi kilniu vidaus gyvenimu ir praktikuoti visas aukščiausias Evangelijos dorybes“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 694).

3. Dorybingumas kaip kelias į išlaisvinančią tiesą

„Auklėjimas – iš esmės yra mokymas būti laisviems“, – teigia G. Colompero (2001, p. 93). Mokinio dvasinis laisvėjimas, jo vadavimas iš prievartos, viso pedagoginio proceso demokratiškesnis valdymas tapo labai svarbia teigiamų pedagoginių santykių formavimo prielaida, kurią išskėlė M. Pečkauskaitė (Tijūnėlienė, 1996). Kadangi laisvė yra sunkiausiai pasiekiamą tiek pas-

kiriems individams, tiek tautoms bei valstybėms, Šatrijos Raganos prozoje teigiamos dorybės reiškiamos ir vaizdais, ir pasakotojos dorine pozicija. Bet dorinių motyvų ir galimybių svarstymas atskleidžia, kad vaizduojamiems herojams būdinga galimybė pakilti aukščiau žemiškųjų poreikių. Galimybė nusidėti, t. y. atmesti savo likimą, – esminė žmogiškosios laisvės sąlyga. Rašydama J. Tumėnienei, ji cituoja savo mėgstamo rusų filosofo N. Berdiajevo mintis: „Dievas būtent todėl ir yra, kad pasaulyje yra blogis ir kančia, blogio buvimas yra Dievo buvimo įrodymas. Jeigu pasaulis būtų išimtinai geras, Dievas nebūtų reikalingas, – pasaulis būtų dievas. Dievas yra, nes yra blogis. Tai reiškia, jog Dievas yra todėl, kad yra laisvė. Ar pasaulinės istorijos proceso prasmė neslypi Dievo troškime sutikti laisvą atsakomąją žmogaus meilę?“ (Šatrijos Ragana, 1986, p. 479). Tačiau valios laisvė sukelia ir tam tikrų prieštaravimų žmogaus gyvenime, nes jo valia turėtų būti laisva ir dorovinių vertybių atžvilgiu, kurių privalu besąlygiškai paisyti. Bet kai valia negali pasirinkti, o tik patenkinti vienos ar kitos vertybės reikalavimus, tada ji nebėra dorovinė valia, suteikianti pasirinkimo laisvę (Aramavičiūtė, 2005). Taigi galime teigti, kad tik pažinęs tiesą – tai, kad Dievas jį myli, žmogus gali atsiverti jį keičiančiai Dievo malonei. Pažinęs tiesą žmogus tampa laisvas, laisvas elgtis teisingai. Tai jau nebe prievarta.

Tačiau kartais nutinka, kad augantis žmogus, tik pradėjęs mokytis ir mokėjęs su dideliu malonumu, staiga praranda norą siekti žinių. Taip atsitinka dėl to, kad mokslas, etinės vertybės augančiam vaikui primetamos iš šalies. Todėl ir mokymas automatiškai tampa blogiu. Žmogaus galimybė maištauti, be abejo, rodo, kad jis yra laisvas, o pagrindinis pedagogikos teiginys yra tas, kad laisvė nepakenčia prievartos (Pukelis, 1998). F. V. Fiorsteris, taip pat bandęs spręsti šią problemą, neneigia, kad ugdymas iš esmės yra prievarta, nes ugdytojai vaikui primeta savo pažiūras, įsitikinimus, idealus, vertybes ir pan. Kaip suderinti žmogaus prigimtį, kurios esmė yra laisvė, su ugdymu, kuris iš tikrųjų yra prievarta? Juk negalima ugdyti neatsižvelgiant į žmogaus prigimties dėsningumus. Ugdymas, nors yra ypatinga kūrybos forma, vis dėlto paklūsta pagrindiniam kūrybos dėsningumui – idėjų darnos dėsnui, kuris teigia, kad bet kuri kūrybinė idėja turi derėti su vaiko prigimtyje slypinčia idėja – laisve: „Kiekvienas sveikas vaikas visa siela priešinasi tvarkai, tvardymuisi. Taigi, auklėjant dorovę, reikia dar daugiau nekaip protą auklėjant, kad auklėtinis pats elgtųs geru. Nes visokių žinių galima, iš dalies, kaip sakoma, „įkalti“, nors vaikas ir nesupranta jų, kaip reikiant, o dorovės – nie-

kuomet, nes ji ir tegali būti tada, kada žmogus pats laisvai veikia. Todėl toks auklėjimas tegali išlavinti dorovę, kurs mokės tą laisvąjį veikimą vaike sužadinti ir išvilioti“ (Šatrijos Ragana, 2010, p. 28). M. Pečkauskaitė analogiškai pritaria tam: „Reikia tvertis ne prisakymo, bet vaiko; reikia surasti vaiko jėgos, kurios galėtų priversti prie geidžiamojo doros darbo; paskui reikia toms jėgoms suteikti vis didesnis penas, sustatant jį su vaiko gyvenimo reikalavimais“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 24).

4. Antropologinė dorovinio brendimo dimensija

Antropologinę dorovinio brendimo kryptį Šatrijos Raganos kūryboje atskleidžia svarbi pozityvistinės ir realistinės XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių literatūros ir apskritai raštijos ypatybė – mokslo troškimas, švietimas, kaip transcendentinės sklaidos būdas. „Rašytoja vaizduoja atgrasų senąjį mokymo didaktizmą: motinos moko naudodamos fizinės bausmės, taiko religinio ugdymo schemas, taip varžydamos ir slopindamos pažinimo smalsulį. Šatrijos Ragana nepriešina pasaulio pažinimo ir religinio mokymo. Ji demaskuoja siaurą katekizavimo metodą kaip religinio pasaulėvaizdžio formavimo kliaudą. Toks didaktiškas katekizavimas, kaip mokymo būdas, užkerta kelią religinės savimonės ir aktyvaus santykio su Dievu formavimuisi“ (Mikelaitis, 2012, p. 108). Valia gyventi pagal įstatymą, teigia filosofas P. Rikioras, taip pat yra blogio apraiška, ir netgi pražūtingiausia, nes geriausiai paslėpta: „Savas teisingumas blogesnis už neteisingumą. Etinė sąmonė to nežino, religinė – žino. <...> Sena patarlė sako, kad demonai lankosi tik dievų šventoriuose. <...> Pagaliau tikėjimas greičiau sutinka su Aufklärung (Švietimo epochos) žmogumi, kuriam blogis didžiajame kultūros romane yra žmonių giminės auklėjimo dalis, negu su puritonu, nes šis niekuomet negalės ryžtingai žengti žingsnį nuo pasmerkties prie malonės. Jis uždarytas etikos matmenyje, ir ateinančios Karalystės požiūris jam visuomet liks nepasiekiamas“ (Rikioras, 1989, p. 295). Tad vertybės iš tiesų gali būti tironiškos, jei ne būdingos pačiam žmogui, o yra primestos, tada jos negali garantuoti sėkmingo ir laimingo gyvenimo. Todėl ir žmonės, ketinantys puoselėti vertybes, kurios jiems patiems nebūdingos, užsiima saviapgaulė, – sako šiuolaikinis vokiečių psichiatras E. Funke (žr. Aramavičiūtė, 2005).

M. Pečkauskaitė savo kūriniais parodo, kad žmogaus dorinimas – tai dorinių dėsnių sutapatinimas su asmens centru. „Ne Dievas reikalauja žmogaus, bet žmogus Dievo“, – sako F. V. Fiorsteris (žr. Šatrijos Ragana, 2011). Dorinis dėsnis, jo teigimu, ne primetamas iš viršaus, bet kildinamas iš pačios prigimties vidaus. Įtikinimo galią lemia ne loginiai samprotavimai, bet etinio subjekto sukrėtimas ir transcendentinis pažadinimas. Todėl „tarp asmens ir dorinio dėsnio kylančios įtampos išsprendimas Šatrijos Raganos kūryboje yra pagrindinis religinio bei dorinio auklėjimo uždavinys ir vaisingas ugdymo dėmuo. Būtent pastarasis parodo didžiausią ugdytinio veiklumą bei atskleidžia dvasinį asmens centrą“ (Mikelaitis, 2012, p. 110). Rašytoja kreipia mintį prie krikščioniškojo mokymo principų: mąstyti – tai pirmiausia veikti, „mąstyti – tai daryti taip, kaip mąstoma“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 138). Aukščiausia tiesa – ne tik pažinimas, bet gyvenimas tiesoje, krikščionybės ir gyvenimo susiejimas, kaip elgėsi Kristus, šv. Paulius ir kiti šventieji.

Dorinimą rašytoja vaizduoja kaip dorinę kūrybą – tai žmogaus idealo įsigalėjimas žmogaus prigimtyje ir jos keitimas pagal tą idealą, įdiegiant žmogui saviugdos poreikį. Tai lemia tokį tobulumą, kuris Šventajame Rašte ir vadinamas šventumu, tai nėra vien tik etinis ar dorovinis tobulumas, bet ontologinė vienybė su Dievu. Šventėti reiškia rinktis gyvenimą (plg. Įst 30, 19). Tad „kaip Dievas kuria visatą iš nieko, taip ir pašaukdamas žmogų į savo bendrystę, kuria jį iš nieko. Todėl žmogus negali girtis niekuo, nes yra pašauktas iš grynos aukščiausiojo malonės, veltui ir dovanai. <...> „Pašaukimas“ stoikui, priešingai negu krikščioniui, reiškė sunkią gyvenimišką situaciją, kurioje jis turėjo paliudyti savo moralinių principų tvirtumą. <...> Krikščionio pašaukimas iš esmės yra šventumas, kuris jį paženklina visam gyvenimui (1 Tes 2, 12; 1 Kor 7, 20)“ (Ramonas, 2003, p. 26).

5. Meilės kaip eschatologinės vertybės ugdymas

Meilei, kaip aukščiausiai vertybei, būtinas tikėjimas. Meilę be tikėjimo rašytoja traktavo kaip ištižusį gailėstį ir silpną atlaidumą, kurie gelbėtina žmogų dar stipriau pririša prie vargo priežasčių (Šatrijos Ragana, 2010). Meilė – fundamentali vertybė, turinti eschatologinį tęstinumą ir išliekanti dieviškosios amžinybės viltyje bei perspektyvoje.

Jeigu tikėjimu priartėjama prie tiesos šaltinio, tai meilė – prie gėrio šaltinio. Pasak S. Šalkauskio, artimasis religinio ugdymo tikslas – tikėjimo, meilės, vilties dorybių ugdymas, tolimasis – tobulas susijungimas su Dievu (Šalkauskis, 1992). Tad nuo tikėjimo ir meilės iki Dievo – tik vienas žingsnis. Meilė, įvardijama kaip tobuliausia dvasingumo forma, kildinama iš kitų asmenų vertės ir Dievo meilės pajautimo. Ji įprasmina svarbiausią Įstatymą: „Aš jums tai įsakau: vienam kitą mylėti“ (Jn 15, 17). Meilė žmogui – dorovinė pozicija, išreiškianti santykį su kitu žmogumi (plg. 1 Kor 13), pažadinama naujas žmogaus vidines galias, keičia žmogaus asmenybę, praturtina ją naujais bruožais. Neatsitiktinai tvirtinama, kad „didžiausia nelaimė – reikiamu laiku nepatirti meilės“ (Colompero, 2001, p. 15). Meilė, kaip pagrindinė gyvenimą formuojanti jėga, psichologų netapatintina vien tik su jausmais, nes meilei, kaip vertybei, būdingos įvairios psichinės funkcijos, įskaitant pažinimo ir valios elementus (Aramavičiūtė, 2005). Remiantis filosofo M. Buberio (1998) mintimi, jausmai gyvena žmoguje, o žmogus gyvena savo meilėje, nes meilė yra veikimas. Meilė yra manojo Aš atsakomybė už tavąjį Tu. Tad kadangi meilė yra nuostata, susidedanti iš pažinimo, jausmų ir elgesio elementų, šiuolaikiniai pedagogikos teoretikai meilę apibrėžia kaip galią, brandinančią kitas vertybes (Aramavičiūtė, 2005).

Meilė yra viena pagrindinių Šatrijos Raganos kūrybos temų, pedagoginių dorybių ir ugdymo akstinų. M. Pečkauskaitės teologinė mintis savita tuo, kad sekimą Kristumi ji parodo ne tiek kaip tikėjimo įtvirtinimą ar skelbimą, o veikiau kaip krikščioniškosios meilės įgyvendinimą, meilės etosą (Mikelaitis, 2012). Remdamasis H. Balthasaro mintimi, G. Mikelaitis teigia, kad „agapė apibūdintina kaip Dievo meilės žmogui ir asmens meilės Dievui koreliacijos realizavimas, tai aktyvus sekimas Kristumi“ (Mikelaitis, 2012, p. 162). Rašytojos kūriniuose meilė turi dorinančią galią, apvalančią nuodėmės apnašas. Eschatologinė agapė veikia abipusiai (atiduoda ir priima) ir keičia sielą. Tik Dievo meilė įgalina mylėti tai, kas natūraliai nemiela, nemylėtina – nusidėjėlius, vargšus, savimylas. Meilė keičia asmens būtį ir skatina krikščioniškąjį tobulėjimą, kuris suvokiamas kaip individo ir visuomenės moralinės raidos procesas.

Tokią meilę Šatrijos Ragana siekia diegti jaunimui ir kiekvienam, skaitančiajam jos kūrinius. Neišvengiamas meilės sklaidos etapas yra kultūriniai veiksmai: lavinti prastuomenę, mokyti skaityti ir rašyti, kurti patriotinius grožinės literatūros kūrinius ir t. t. Šatrijos Ragana teigia meilę kaip vertybinį

apsisprendimą ir vertybinį egzistencinį atsaką į buvimo klausimus: „Mylėk žmones, – tarei, – mylėk tikrai! Tikra meilė tai ne žodis – tai darbas! Tai užmiršimas ir išsižadėjimas savęs dėl kitų, tai rūpestis apie kitus, tai šelpimas varguose, raminimas nelaimėj, atleidimas nuo visų sunkiausių kalčių!..“ (Šatrijos Ragana, 2006, p. 23). Jos kūryboje kiekviena meilės rūšis – erotinė, prieraišioji, draugų (dvasinė) meilė – skatina kilti į aukštesnę būties pakopą. „Tokio kilimo pagrindas yra asmens vertingumo, jo savito individualumo ieškojimas ir pripažinimas. Aktyvi, veikli meilė pasižymi dorovine veikla, dvasinių vertybių raiška. Rašytoja vaizduoja dvasinių vertybių įsisąmoninimą, jų realizavimą konkrečiais veiksmais, peraugimą į teologines vertybes. Meilė žmogui ir jos raidą čia lemia dorovinių ir teologinių vertybių internalizacija, arba jų virsmas dorovine nuostata, teologine pozicija. Daugindama gėrį tokia meilė plečia būties sferą“ (Mikelaitis, 2012, p. 155). Pasak V. Daujotytės (2001), meilė Šatrijos Raganos kūrinuose, kaip estetiškas matas, intensyvi poetinės būties akimirka, transcenduoja ir išsilieja į pasaulį, formuodama jo teigiamąją energiją.

Kadangi tik per žmogišką patirtį, per kitų žmonių supratimą ir empatiją žmogus (ypač vaikas) ima suvokti transcendentinę realybę, kalbėdama apie gebėjimo mylėti ugdymą, M. Pečkauskaitė visų pirma akcentuoja motinos meilės reikšmę – jos niekas negali atstoti, nes tai pasiaukojanti meilė. Matydama Lietuvos žmonių tamsumą, neišmanymą auklėjant vaikus, savo pedagoginius kūrinius M. Pečkauskaitė visų pirma pašventė lietuviams motinoms, kurioms pirmiausia tenka pareiga ugdyti savo vaikus. Akcentuodama tai, kad svarbu taip rodyti meilę, kad vaikai ją pajustų, ugdytoja pabrėžia kūno kalbos (meilaus žvilgsnio, prisilietimo) svarbą, domėjimosi vaiko gyvenimu – jo reikalais, žaidimais ir kt. – reikšmę.

Taip pat kaip motinos meilė, tiek vaikui, tiek suaugusiajam, internalizuojant vertybes savo gyvenime, būtina supratinga pedagogo meilė ir pavyzdys. Šiandieniniai tyrimai rodo, kad tikėjimo, kaip džiaugsmo šaltinio, reikšminga sąveika su altruistiniais išgyvenimais ir bendravimu su mokytojais rodo gana aukšto lygio religinių vertybių internalizaciją (Martišauskienė, 2004). „Žodis be mokytojo pavyzdžio (veiklos) ugdant, tai kaip paukštis be sparnų gamtoje. Čiulba, bet neskrenda. <...> geriausiai mes vaiką ugdome ne tada, kai jį „auklėjame“ (nes dažniausiai moralizuojame), bet kai jo „neauklėjame“. O ugdyti „neauklėjant“ galima tik gero pavyzdžio dėka, nes jis yra stipriausias vaiko veiklą organizuojantis skatulys“ (Pukelis, 1995, p. 43). Šią idėją Baž-

nyčios mokymo lygmenyje deklaravo popiežius Paulius VI apaštališkajame paraginyje dėl evangelizacijos šiuolaikiniame pasaulyje „Evangelii Nuntiationi“: „Šiandienis žmogus mieliau klauso liudytojų, ne mokytojų, o jei klauso mokytojų, tai dėl to, kad jie yra liudytojai“ (Popiežius Paulius VI, 1975, nr. 41).

Siekiant parodyti dorinį tapsmą pagal idealo, autoriteto vertybinę vertikalę, M. Pečkauskaitės estetiško vaizdavimo smailgalys nukreiptas būtent į tarpasmeninę sferą, į pedagoginį santykį, kaip religinį vertybinį aktą. Dorybės diegimas yra pedagoginio santykiavimo, kurio pagrindas vadinamas pedagogine meile, dalis. Iš esmės pedagoginis santykiavimas yra meilės santykio sklaida (Mikelaitis, 2012). A. Maceina dvasiniame meilės veiksmo skiria tokius santykius: kai keičiamasi dvasinėmis vertybėmis ir sudaroma „vertybinė bendruomenė; kai netobulas asmuo kyla prie tobulojo – siekiama dieviškumo ir religiniame perkeitime sudievinama; kai tobulasis pasilenkia prie netobulojo – dieviškasis logosas įsikūnija žmogaus prigimtyje, kad jį atpirktų ir išganytų“ (Maceina, 2002, p. 444). Taip formuojasi pedagoginė meilė, ugdytojui norint pakelti augantį žmogų ir ugdytiniui siekiant atskleisti savo sielą bei įgyti vidinio veiklumo. Tačiau autentiško, sveiko davimo tikslas – tokia gavėjo būklė, kad davėjo dovanos jam neberekėtų. Taigi duodančiosios meilės tikslas – atsisakyti davimo, tapti neberekalinga, kad gavėjas išmoktų pats duoti, t. y. užsidegtų meile, susiformuotų gebėjimas mylėti (Paškus, 2003). Šatrijos Raganos kūryboje meilė išties skatina kilti į aukštesnę būties pakopą. Tokio kilimo pagrindas, kaip jau ir minėjome, yra asmens vertingumo, jo savito individualumo paieška ir pripažinimas. Rašytoja vaizduoja, kaip dorovinės vertybės įsisąmoninamos, realizuojamos konkrečiais veiksmais, tampa teologinėmis vertybėmis – meile žmogui, jos raidą čia lemia dorovinių ir teologinių vertybių internalizacija, arba jų virsmas dorovine nuostata. Kaip pavyzdį rašytoja pateikia Suomijos aristokratę Matildą Vrede (1864–1928), kuri savo pašaukimą suprato kaip Dievo meilės skeidimą kaliniams. Beletrizuotose dvasinio ir pedagoginio ugdymo istorijose Šatrijos Ragana aprašo, kaip Matilda atranda kelią į demoniškų nusikaltėlių širdis, pripažįsta jų asmens vertę, pakelia savigarbą, įgauna jų pasitikėjimą, sugeba išaiškinti Kūrėjo meilę paniekintiems, apleistiems nusidėjėliams. Herojės meilė paveikia kalinius, jie susimąsto, pakeičia savo elgesio ir gyvenimo kryptį (Mikelaitis, 2012). Šiame kontekste žmogus keičia mąstyseną ir atsiverčia ne baramas ir baudžiamas, o supratęs esąs mylimas.

M. Pečkauskaitė pateikia ir rekomendacijų, kaip ugdyti artimo meilės jausmą (priešingu atveju, jos teigimu, negali vadintis krikščioniu). Tai pradėti daryti reikia kuo anksčiau ir labai rūpestingai. Motinai ji pataria vadovautis dviem mintimis iš Šventojo Rašto: „Visa, ko nenori, kad atsitiktų nuo kito, tai ir tu nedaryk kitam“, ir „Visa, ko jūs norite, kad žmonės jums darytų, ir jiems darykite“ (plg. Mt 7, 12). Šiais sakiniais išreiškiama visa, ko reikalauja iš mūsų artimo meilė. Pedagogė mano, kad vaikui ši prasmė turėtų būti suprantama. Ant šio pamato ir reikėtų statyti „artimo meilės rūmą“. Pirmasis žingsnis į artimo meilę – empatijos tiek žmonėms, tiek gyvūnams ugdymas. Rašytoja pabrėžia, kad ji ugdoma kasdienėse gyvenimo situacijose, pastebint blogų jausmų užuomazgas ir iš karto jas koreguojant. Kita tema – Tėvynės meilės akcentavimas. Tai labai svarbi, beveik visuose rašytojos kūrinuose pateikiama mintis. Ši meilė įkvepia žmogų aukotis ir dirbti. M. Pečkauskaitė pastebi, kad Tėvynės nemylinčio žmogaus širdyje yra didelė spraga. Toks žmogus negyvena visaverčio gyvenimo (Tijūnelienė, 2000). Todėl motinos ir mokyklos pareiga – ugdyti ir šią meilę, mokant lietuvių kalbos, dainų, istorijos, aiškinant ir pratinant vaiką savos naudos neskirti nuo tautiečių naudos (Šatrijos Ragana, 2008). Tikėjimo ženklais, religinio išgyvenimo emocijomis atgaivintas tautiškumas pakeičia ne vieno jos herojaus elgseną, jie įsitraukia į patriotinę veiklą, nes tautiškumas, turbūt kaip ir religingumas, paprastam lietuviui „yra subtilus, sunkiai apčiuopiamas dalykas, labiau jaučiamas, negu įrodomas“ (Mikelaitis, 2012, p. 98).

6. Savirefleksija kaip tobulinimo(-si) pamatas

Savitvarda M. Pečkauskaitės pedagoginėje koncepcijoje priežastingai siejama su savimone ir savianalize, kurių tikslas – pažinti save, susidaryti teisingą nuomonę apie savo poelgius, dvasios kultūrą. Šie psichologiniai elementai, ypač adekvatus savęs vertinimas, veikiantis kognityvinio ir emocinio komponento pavidalu, daro įtaką vertybių internalizacijai (Aramavičiūtės, 2005). Juk į savianalizę linkęs žmogus, apgalvojęs ir teisingai įvertinęs savo santykius su kitais žmonėmis, suvokęs ne tik savo bendravimo klaidas, bet kitų žmonių grubumo, nežmoniškumo priežastis, stengiasi dvasiškai tobulėti (Tijūnelienė, 1996). Dar iš antikos laikų girdimas Sokrato, pirmojo personalizmo šauklio, balsas, raginantis pažinti save, nes „giliausia žmogaus būtis

prasmė – perkeisti save, savo „šerdžių šerdį“ tam, kad galėtų įdiegti joje ir spinduliuotų iš jos pasauliui kitokią Karalystę“ (Pukelis, 1998, p. 191). Pasak humanisto A. Maslovo, tiesus kelias į svarbius ir tikrus vertybinius sprendimus bei apsisprendimus eina per žmogų: per jo savos prigimties, savų savybių pažinimą, per tiesos atskleidimą apie save patį (žr. Aramavičiūtė, 2005).

Nors savianalizę rekomendavo ir kiti M. Pečkauskaitės amžininkai pedagogai, šias idėjas ji pagrindė moksliskai, Marijampolės mergaičių progimnazijoje pritaikiusi prancūzų psichologo A. Bine testus ir nustačiusi mokinių psichologinius suvokimo tipus (Tijūnėlienė, 1996). „Kiekvieną kritiką ir tobulinimą visados reikia pradėti nuo savęs“, – rašė Šatrijos Ragana (2008, p. 593). Mokydama ar rašydama didžiausią dėmesį ji kreipė į tai, ar ji pati mąsto ir elgiasi taip, kaip moko kitus, t. y. ar jos žodžiai atitinka darbus, tarsi girdėdama F. V. Fiorsterio mintį, kad žmonės dažniausiai yra geresni nei jų darbai (Šatrijos Ragana, 2010). „Šatrijos Ragana traukia medituojanti, į save ir į pasaulį įsiklausanti žmogaus būseną, gilios žmogaus sielos akimirkos. Bet veiklos, įsipareigojimų, konkretaus darbo fone jos atrodo tuščias laiko leidimas“, – teigia literatūros kritikė V. Daujotytė (1997, p. 69). Ugdytoja ne tik nuolat tyrinėjo save, bet kvietė tai daryti ir kitus, o mokydama mamas auklėti vaikus visų pirma siekė atkreipti jų dėmesį į tai, kokį pavyzdį jos jiems rodo. Dar būdama vaikas, rašytoja savo dienas žymėdavosi auksiniais ir juodais rutulėliais. Jei kurią dieną būdavo mandagi, darbšti, gera, tai vakare į dėžutę mesdavo auksinį rutulėlį, netinkamai pasielgusi – juodą. Savaitės pabaigoje ji su mama rutulėlius suskaičiuodavo: „Dar iki šiol atmenu tą gėdą ir tą apmaudą ant savęs pačios, kuris slėgdavo mano mažą sielelę, jei dėžuteje buvo juodų rutulėlių, ir sunkiausia už viską tą jausmą, kad tai nepataisoma“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 555).

Šatrijos Ragana pabrėžė, kad turime nuolat tyrinėti savo charakterį, atsižvelgdami į tai, kaip elgiamės kasdienybėje. Rašydama jaunoms mergaitėms, ji pataria kasdien žiūrėti į savo sielos veidrodį ir klausti savęs: „Ar esu šiandien geresnė, tvirtesnė, išmintingesnė, negu vakar? Ar lengviau man kovoti su piktomis pagundomis? Ar mano namiškiai randa, kad maloniau su manimi gyventi, kad mano apsiėjimas meilesnis ir mano žodžiai švelnesni? Ar kasdien stipriau valdausi, ar labiau užjaučiu kitus? Ar dienos nuotykiškai, rūpesčiai, neramumai ir nemalonumai padeda man švelninti ir tobulinti charakterį, ar atvirkščiai – gyžina jį ir kietina? Taip žiūrėti į savo sielą ir klausti reikia kasdien, lig pat gyvenimo galo, lig tos valandos, kuri sutrauks į krūvą

visas mūsų pastangas“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 573). Anot vokiečių pedagogo F. V. Fiorsterio, griežtai klausyti blaivios tiesos svarbu asmeniui, norinčiam išsivaduoti iš savo „aš“ vergijos ir siekti idealo. Idealizmas yra tiesiog pavojingas charakteriui, jei „pastatytas“ ne ant realumo ir tiesumo pagrindo, nes melagingas savo individualybės vaizdas tenkina norą prisitaikyti prie išorinių aplinkybių ir silpnina charakterį. Bet kaip tik mokymas apie idealą, F. V. Fiorsterio tvirtinimu, yra svarbiausias mokytojo mokslas, keliantis gero ugdymo sąlygas. Pats mokytojas turi būti idealistas, prieš akis turintis aukščiausią idealą – Kristų (Šatrijos Ragana, 2010). Trumpai tariant, F. V. Fiorsteris kreipia į tai, kad Kristaus asmens šviesoje žmogus turėtų suprasti tiek savo menkumą, tiek ribotumą, tiek netobulumą ir šis supratimas skatina norą tobulėti ir tarnauti savo artimui.

Tarp romantiškų, melancholiškų, idealistiškų Šatrijos Raganos veikėjų nuolat šmėkščioja materialistai, prigimtiniam įstatymui vergaujantys žmonės. Reaguodama į juos, autorė savo veikėjos lūpomis tarsi atsidūsta: „Kaip sunku, pažinus žmones, neniekinti jų! Reikia nuolatos mąstyti apie savo silpnybes ir apie tai, kaip jos būtų pasireiškusios, esant kitokioms sąlygoms, ir jei nepasireiškia, tai kaip maža čia mūsų pačių nuopelno“ (Šatrijos Ragana, 2006a, p. 408). Matome, kad autorė ne tik ragina tirti save savo poelgių šviesoje, bet ir apmąstyti, kaip mes elgtumėmės nenumatytomis aplinkybėmis. Šioje ištraukoje rašytojos įkūnyta veikėja nepasitiki savimi, gilioje rezignacijoje pripažįsta, kad pati yra per silpna padaryti kažką gero. Tokia žmogaus sielos būseną – tai atspirties taškas, kuris paruošia žmogų geriems darbams, tarsi būtų pametėtas malonės, neužtarnautos, nepelnytos, kaip ir yra pasakęs psalmininkas: „Tu mėgsti tiesą širdyje ir slaptoje mokai mane išminties <...> Dieve, tyrą širdį sutverk manyje ir teisingą dvasią atnaujink <...>. Gražink man išgelbėjimo džiaugsmą ir laisvės dvasia sustiprink mane. Tada mokysiu nusidėjėlius Tavo keliu, kad nusikaltėliai grįžtų pas Tave“ (Ps 51, 6.10.12–13). Šatrijos Raganos nuoširdumas ir atsivėrimas per savo veikėjus prozos kūrinuose rodo, kad ji, būdama drovaus ir uždaro būdo, neveidmainiškai siekė priartėti prie skaitytojų sielų ir pasiūlyti joms tas vertybes, kuriomis pati grindė savo gyvenimą (Šatrijos Ragana, 1986). Pasak literatūrologės J. Žėkaitės, beveik visi Šatrijos Raganos veikėjai yra pačios autorės prototipai, jos kūriniais būdingas autobiografiškumas. Per paskirus, šiek tiek išoriškai objektyvizuotus veikėjus rašytoja atskleidė savo vidaus pasaulį. Realizuodama savo veikėjų būsenas „su padidintu psichologiniu jautrumu, ji tetryrinėjo

save“ (Žėkaitė, 1984, p. 246), reformuoti visuomenę ji skatino būtent nuo savęs, tai atskleidžia jos dvasingumą ir humanizmą.

7. Eschatologinė laiko įprasminimo samprata

XX a. pradžios lietuvių literatūroje būtent Šatrijos Ragana žmogaus sielą akivaizdžiausiai susieja su laiko įprasminimo problema. Be to, ji viena pirmųjų akcentuoja laiko trukmės, tekamumo, kitimo svarbą, žemiškojo gyvenimo nepastovumą, nuolatinį gimimą ir mirimą bei praeinamumą (Mikelaitis, 2012). Rašytojos požiūris į laiką turi ir filosofinį, ir teologinį atspalvius. Filosofškai laikas yra tai, kas praeina, todėl M. Pečkauskaitės kūryboje atsiveria būties vienovė, kurios skaudžiausias ženklas ir yra praeinamybė: „Gėlės, paukščiai, pušys, kurie šiandien yra, o rytoj nebebus. Ir aš, čia vaikščiojanti ir apie visa tai mąstanti, taip pat rytoj nebebūsiu“, – per savo veikėjus kalba rašytoja (Šatrijos Ragana, 2004, p. 65). Jos vaizduojama siela šiame gyvenime apvilktą laikinybę: „Matau, kad šešėlis pereinamas, mažutė skruzdėlė dideliame pasaulio skruzdėlyne yra žmogus. Nežinoma, iš kur ateina, nežinoma, kur išeina. Yra čionai akies mirksnį. Išnyksta – kad ir vietos, kur buvęs, negalima pažinti“ (Šatrijos Ragana, 1985, p. 267). Žemiškasis gyvenimas, regimas rašytojos kūriniuose su visa konkrečių reiškinių įvairove, paveiktas laikinumo nuojautos. Šios žemės kelionė – tai sielos kelionė: „Ilgas ilgas aukso kelias tiesias tolybėn, į begalybę. Ir eina tuo keliu mano siela“ (Šatrijos Ragana, 2004, p. 59).

Praeinamybės šešėlis lydi ne tik prozos kūrinius, bet ir pedagoginius straipsnius. Autorė į šį gyvenimą žvelgia iš krikščioniškosios amžinybės perspektyvos, yra persiėmusi Šventojo Rašto dvasia, trokšta geresnės Tėvynės (pgl. Žyd 11, 16). Žemėje, jos teigimu, nėra už ko laikytis: „Kaipgi kvaila ir juokinga iš visų jėgų kibtis į irias formas ir nykstančius šešėlius. Kaip kvaila ir juokinga dėti savo širdį į tai, kas turi savyje mirties grūdą, gaudyti nykstančius šešėlius!“ (Šatrijos Ragana, 2004, p. 86). Eschatologinėje perspektyvoje laikas įgauna visai kitą reikšmę. Rašytoja suvokia, kad jis skirtas tam, kad paruoštume savo sielas dangiškajai tikrovei. Laikas – tai Dievo dovana, kurią mes galime panaudoti dvejopai – arba jį iššvaistyti, arba įprasminti: „Mūsų gyvenamojoje materialinėje tvarkoje laikas yra tvirtas karalius, galingas viešpats, kuriam niekas neįstengia pasipriešinti. Realus

ir praktiškas anglas sako: *Times is money* – laikas yra pinigai <...>. Bet aš norėčiau mesti jums <...> kitą obalsį, lietuvišką, kurs man atrodo daug realesnis ir praktiškesnis už aną angliškąjį: *laikas yra sielos išganymas*“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 553). Šiuo pareiškimu rašytoja pripažįsta „karalių laiką“ kaip keistą ir baisią filosofinę bei teologinę kategoriją, kartu iškel-dama naują laiko įprasminimo konstantą – eschatologinę laiko, kaip sielos išgelbėjimo, sampratą. Anot rašytojos, tik vienos tikros vertybės, tikrosios realybės – mūsų sielos – laikas neveikia: „Kaip gražu žydėti sielos žiedu! Būti lyg gėlė. Tokiu grynu, švelniu, tokiu tiesiog nežemišku kaip gėlė, – tokiu anojo pasaulio sklypeliu, į matomą formą įkūnytu, žemės vaikams kelti aukštyn“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 627).

Anot M. Pečkauskaitės, tai, kaip mes naudojames šiuo žemišku laiku, nusako, pražįsime kaip gėlės ir skleisime savo gairių kvapą tolyn ar nuvysime likdami amžinai nelaimingi. M. Pečkauskaitė pabrėžia, kad laiko akiratis turi būti žmogaus dėmesio centre ir kiekvienas privalo gyventi laikinumo akivaizdoje: atsiminti laiko nesustabdomumą, mąstyti apie laiko prasmingumą kiekvieną dieną, rytą ir vakarą. Jeigu sielos išganymas mums visada prieš akis, reiškia laiką leidžiame gerai. Kiti tikslai – turtai, žemiška laimė, šlovė – turi trauktis į antrą vietą, jie priimtini tiek, kiek netrukdo siekti šio pagrindinio tikslo. Tai padaryti įmanoma racionaliai paskirstant laiką, jo tuščiai neekvojant, nuolat atsimenant, „kad laikas yra Dievo mums duotas valdyti depozitas, kurio smulkiausių apyskaitą gausime duoti Davėjui. Kiekvienos, kiekvienos valandėlės: ir tų juodųjų, kuriomis elgėmės blogai, ir tų bespalvių, kaip voratiklių siūleliai, kuriais, kad ir nedarydami tuomet nieko blogo, praleidžiame veltui, be jokios naudos“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 554). „Mūsų tikslas turi būti amžinas“, dar priduria rašytoja, „o tas amžinasis tikslas – tai mūsų amžinos sielos tobulumas“ (Šatrijos Ragana, 2008, p. 572).

Nurodydama štai tokį gyvenimo tikslą Šatrijos Ragana nedviprasmiškai pabrėžia, kad jį įgyvendinti turime dabar, ne kada nors ateityje. Suvokdami, koks trumpas yra laikas, privalome ne tuščiai svajoti apie nepaprastus, didžius darbus, kuriuos nuveiksime kada nors, kai užaugsim ir subręsim ar pasensim, bet dabar, tuojau pat. Kiekviena valandėlė, kiekvienas žodis ar elgesys, pasak pedagogės, turi būti laiptelis aukštyn, o ne žemyn. Šioje žemėje viskas juda ir, jei neiname į priekį, traukiamės atgal. Taigi, Šatrijos Raganos teigimu, eschatologinė pilnatvė sielai nėra garantuota savaime, o laikas tik suteikia galimybių sielos gyvenimo kokybei amžinybėje. Todėl jos išganymo

matas – sielos tobulumas ir nuolatinis krikščioniškas tobulėjimas – kilniausia sielos kilimo amžinybės sąlyga, svarbiausias darbas.

Išvados

1. Šatrijos Raganos kūryboje ir veikloje vyraujantis teologinis dvasin-gumo aspektas pagrįstas Dievo Žodžiu ir nukreiptas į eschatologinę perspektyvą. Žmogaus siela, kaip vienintelė šių vertybių puoselėtoja rašytojos kūryboje, iškeliamą į pagrindinę vietą. Per ją ir jos savybes bei veržimąsi link Dievo išreiškiamas asmens gyvenimo, egzisten-cinio pašaukimo esmė ir tikslai – nuolat tobulėti, panašėti į Kristų, siekti galutinės gyvenimo su Dievu pilnatvės. Todėl ir žmogaus kū-nas, kaip sielos pagalbininkas, visas jo gyvenimas ir veikla turi būti kreipiami šia linkme.
2. Dorybių diegimas Šatrijos Raganos pedagogikoje apima dorinių savybių žadinimą ir skatinimą, būdingą neotomistinei etikai, kuri akcentuoja proto lavinimą, kaip tiesos pažinimo šaltinį, kad žmogus pats laisvai pasirinktų gyvenimą, pasižymintį aukščiausiais dorovės kriterijais. Toks pasirinkimas įmanomas tik priimant tikėjimą, kuris, suvoktas ir įprasmintas kaip vertybė, gali įvairiu pavidalu įsitvirtinti žmogaus sąmonėje ir reguliuoti jo elgesį.
3. Tikėjimą M. Pečkauskaitė ragina diegti dar vaikystėje, tačiau savo prigimtimi jis yra apsisprendimo aktas, suteikiantis galimybę atsi-verti asmenį keičiančiai Dievo malonei ir priartėti prie tiesos šalti-nio. Todėl ir ugdymas, kaip kūrybinė idėja, turi derėti su žmogaus prigimtyje slypinčia idėja – laisve.
4. M. Pečkauskaitė savo kūriniuose atskleidžia, kad vertybės negali už-tikrinti sėkmingo ir laimingo gyvenimo, jei doriniai dėsniai nesuta-patinami su asmens centru, nes aukščiausia tiesa – ne tik pažinimas, bet ir gyvenimas tiesoje. Tad dorinimas, rašytojos vaizduojamas kaip dorinė kūryba – žmogaus idealo įsitvirtinimas jo prigimtyje ir pastarosios keitimasis pagal tą idealą, skatinant žmogaus saviugdą poreikį. Šis tikslas lengviau pasiekiamas ugdytojui susipažinus su

- auklėtinio psichologiniais ypatumais, individualiomis savybėmis, suprantant jo dvasinę būseną, parodant jo vertę. Todėl ir patrauklus, užkrečiantis ugdytojo pavyzdys yra pamaldumo stiprinimo priemonė, tikėjimo puoselėtojas, priešnuodis formalizmui.
5. Sekimą Kristumi M. Pečkauskaitė parodo ne tik kaip tikėjimo įtvirtinimą ar skelbimą, bet ir kaip krikščioniškosios meilės, kitų vertybių brandintojos, įgyvendinimą. Žmogus keičia mąstymą ir atsiverčia ne baramas ir baudžiamas, o supratęs esąs mylimas. Meilė, pasak pedagogės, ugdoma kasdienėse gyvenimo situacijose ne tik jas įsisa-
moninant, bet ir emociškai išgyvenant. Jausmų gilumas, intensyvumas rašytojos kūryboje sudaro prielaidas dorovinių ir estetinių jausmų jungčiams, charakterio formavimui, nes internalizuojant vertybes svarbu sužadinti vaizduotę, sudaryti sąlygas patirti tauriuosius jausmus. Adekvačiai save vertinti padeda ugdytinių kreipimas idealo link, kai Kristus asmens šviesoje žmogus supranta savo menkumą, ribotumą, netobulumą, kas skatina tobulėti, tarnauti savo artimui.
 6. Savo kūryboje rašytoja aktualizuoja esmines žmogaus sielos galias – protą, jausmus ir valią, kuriuos lavindamas jis gali tobulėti, pažinti tiesą, tarnauti artimui, ir taip vykdyti Dievo skirtus uždavinius žemėje bei pasiekti eschatologinę pilnatvę. Šie tikslai gali būti lengviau pasiekiami, jei visos žmogaus pastangos nukreiptos į amžinybę, o ne į laikinumą, nes amžinybės perspektyvoje laikas skirtas tam, kad paruoštume savo sielas dangiškajai tikrovei. Tokia dorovė – tai tikrasis dvasingumo šaltinis ir branduolys, ji žmogaus gyvenime išsiskleidžia atrandant aukščiausias vertybes ir jas internalizuojant.

Literatūra

- Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Buber, M. (1998). *Dialogo principas: Aš ir Tu*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Colompero, G. (2001). *Vidinio išgijimo kelias*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Daujotytė, V. (2001). *Parašyta moterų*. Vilnius: Alma littera.
- Daujotytė, V. (1997). *Šatrijos Raganos pasaulyje*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

- Daujotytė, V. (1992). *Moters dalis ir dalia*. Vilnius: Vaga.
- Jonušas, J., Jonušienė, J. (2004). Žmogaus egzistencijos problema Šatrijos Raganos kūryboje. *Žmogus ir žodis*, T. 6, Nr. 2: 95–100.
- Mikelaitytė, G. (2012). *Kilti ir kelti: Šatrijos Raganos literatūros teologija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Rikioras, P. (1989). *Kaltumas, etika ir religija. Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos*. Vilnius: Mintis.
- Maceina, A. (2002). *Raštai*, T. 8. Vilnius: Mintis.
- Martišausnienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: VPU.
- Speičytė, B., Kvietkauskas, M. (2002). *Tokią gražią kartą man atsiuntei... Šatrijos Raganos šeimos atvirlaiškiai*. Vilnius: Šatrijos Raganos bendrija.
- Šalkauskis, S. (1992). Pilnutinio ugdymo sistema. *Rinktiniai raštai, Pedagoginės studijos*, Kn. 1. Vilnius: Leidybos centras.
- Šatrijos Ragana. (1986). *Laiškai*. Vilnius: Vaga.
- Šatrijos Ragana. (2004). *Proza*. Vilnius: Žaltvykslė.
- Šatrijos Ragana. (2006a). *Raštai I*. Vilnius: Margi raštai.
- Šatrijos Ragana. (2006). *Raštai II*. Vilnius: Margi raštai.
- Šatrijos Ragana. (2008). *Raštai III*. Vilnius: Margi raštai.
- Šatrijos Ragana. (2010). *Raštai IV*. Vilnius: Margi raštai.
- Šatrijos Ragana. (2011). *Raštai V*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Tijūnelienė, O. (2003). *Katalikiškoji Lietuvos edukologija: integralumo linkmė (1918–1940)*. Klaipėda: KU leidykla.
- Tijūnelienė, O. (2000). *Šviesos keliu*. Klaipėda: KU leidykla.
- Tijūnelienė, O. (1998). *Veikliai tarnavusi šviesos pasauliui*. Klaipėda: KU leidykla.
- Tijūnelienė, O. (1996). *Pedagoginiai santykiai Lietuvoje (1900–1940)*. Klaipėda: KU leidykla.
- Paškus, A. (2003). *Meilė žmogaus pašaukimas*. Kaunas: Naujasis lankas.
- Popiežius Paulius VI. (1975). *Evangelii Nuntiandi. Dėl evangelizacijos šiuolaikiniame pasaulyje*. Prieiga internete: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_paraginimai/evangelii_nuntiandi.html.
- Pukelis, K. (1998). *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos*. Profesinio rengimo tyrimai. Kaunas: VDU.
- Pukelis, K. (1995). *Mokytojų rengimas ir tautos kultūra*. Kaunas: Aušra.
- Ramonas, A. (2003). Krikščioniškoji etika ir tikėjimas Antrajame Petro laiške (1,5–11). *Tikėjimas ir kultūra*. Klaipėda: KU leidykla.
- Žekaitė, J. (1984). *Šatrijos Ragana*. Vilnius: Vaga.

INTERNALIZATION OF VALUES AS A WAY TO ESCHATOLOGICAL FULFILMENT IN THE LITERARY WORK BY MARIJA PEČKAUSKAITĖ (1877–1930)

Vaiuneta Juškienė, Vilija Ivanovienė

Summary

Representatives of different scientific fields and educators practitioners almost unanimously agree that a human personality when one is able to perform and act according to the highest values, to cultivate adequate relationship with oneself and the surrounding world and to assess things, people and events according to the highest criteria can only be developed through education. Nevertheless, most contemporary educators of morality agree that not enough attention is devoted to education in our country, that there are regular efforts to substitute it with different technologies of teaching and learning and techniques or projects of solving separate problems which frequently have no relation to fundamental values.

It is common to look for ways and analogies of solving these problems in diverse experiences in foreign countries. In this context it is worth, however, to actualise the cultural heritage and educatory lessons of literary heritage of our country.

The *aim* of this article is to reveal the actuality of internalization of Christian values in the literary work by M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana from the point of view of eschatological perspective. The object of the research is the aspect of internalization of Christian values in the writings by M. Pečkauskaitė. The methods of work are analysis of fiction and scientific literature, comparative analysis, syntheses and interpretation.

This article looks at writings and ideas of writer, pioneer of lyric psychological prose in Lithuanian literature, translator, pedagogue, benefactress, member of national movement, public figure Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930). As a romanticist of the previous century and humanist she perceived the earthly world as a way towards Christian ideal, which was to unfold fully in eschatological reality, and had her own method to pursue this ideal. Šatrijos Ragana posed this purpose for human life in her fictional writing, pedagogical articles, sketches, letters to her friends and, although not

clearly stated in fictional literature and dressed in the robe of prosaic art, this purpose knocks on the hearts of readers and calls them on a long and arduous though meaningful journey of spiritual salvation and true happiness towards eschatological fulfilment.

Theological spiritual aspect, dominating Šatrijos Ragana's literary work and activities, is based upon the Word of God and is directed towards eschatological perspective. Human soul is brought to the fore as the only cultivator of these values in her literary work. Human soul, its qualities and aspiration towards God reveal the essence and purposes of personal life and existential vocation – continuous perfection, resemblance to Christ and final fulfilment in life with God. Therefore, human body as an assistant of the soul and its whole life and activity have to follow this same direction as well.

Implementation of virtues in the pedagogy by Šatrijos Ragana includes waking of virtuous qualities characteristic to neotomistic ethics, which puts emphasis on mind training as a source for cognition of the truth so that person becomes free to choose their life marked by the highest moral criteria. This choice is possible only after perceiving and accepting faith as a value which can take different forms to lodge in human consciousness and regulate their actions.

M. Pečkauskaitė encourages faith to be implanted during childhood, although by its nature faith is an act of self-determination which provides an opportunity to open oneself for the person-changing grace of God and to come nearer to the source of the truth. Therefore, education as a creative idea has to match the idea of freedom inherent in human nature.

M. Pečkauskaitė's literary works demonstrate that values cannot guarantee a successful and happy life unless moral laws coincide with the human centre, as the highest truth is not only cognition, but life based on that cognition. Therefore, the writer depicts virtuousness as virtuous creation when human ideal is established within human nature and the nature changes according to that ideal while implementing a self-educatory need within the person. This purpose is more easily achieved after the educator familiarizes his / herself with the psychological peculiarities and individual characteristics of the educated while perceiving their spiritual state and acknowledging their value. Thus, an attractive example to follow set by the educator serves as a means to strengthen piety, to cultivate faith and to counteract formalism.

M. Pečkauskaitė demonstrates that following Christ does not only mean steadfast faith or proclamation, but also implementation of Christian love, which nurtures other values. If faith leads to the source of faith, then love leads to the source of good. A person changes their way of thinking and converts not after being scolded and punished, but after realising being loved. According to the pedagogue, love is cultivated in everyday life situations not only perceiving them, but also experiencing them emotionally. Depth and intensity of feelings in the writer's works cause the link between moral and aesthetic feelings and formation of character because while values are being internalised it is essential to stimulate one's imagination and to allow for the experience of sublime feelings. For an adequate self-evaluation it is important to direct the educated towards the ideal, while in the light of the person of Christ people realise their meagreness, limitations and imperfection, which encourage the wish to perfect and serve their neighbour.

In her works the writer actualises essential powers of human spirit – the mind, feelings and will. While cultivating these powers the person can perfect oneself, to learn the truth, to serve others and therefore to meet the earthly tasks assigned by God and to reach eschatological fulfilment. These purposes may be achieved more easily if all human efforts are directed towards the eternity rather than temporariness, as from the perspective of eternity all time should be devoted to prepare our souls for heavenly reality, to mark them by good character and Christ's virtues as opposed to unreal piety. This type of morality is the real source and core of spirituality to be fully unfolded in human life after discovering and internalising the highest values.